

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XV (2013)

Iwona Kawalla

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Szkolnictwo handlowe w Krakowie w latach 1918–1939

Abstract

Traditions of trade education in Krakow date back to the 19th century. The interwar period was characterized by a resilient development of trade education. Established were institutions that offered a diversified level and program of education. A higher education facility, secondary schools, lower secondary schools as well as lower and supplementary schools functioned. Organized were courses and trainings. Educational institutions and economic organizations conducted a lively lecture activity. Both Christian and Jewish merchant circles were involved in the process of vocational education.

Key words: The Second Republic of Poland, Krakow 1919–1939, social history, organization of the trade education

Proces tworzenia i rozwoju szkolnictwa handlowego w Krakowie rozpoczął się w XIX wieku. Już w latach 30. XIX stulecia Krakowska Kongregacja Kupiecka wraz ze Stowarzyszeniem Subiektów Handlowych organizowały kursy handlowe pod auspicjami Instytutu Technicznego¹. W 1882 r. staraniem wspomnianych stowarzyszeń, Izby Handlowo-Przemysłowej, gminy miasta Krakowa, a nawet samego prezydenta Mikołaja Zybkiewicza powołano szkołę handlową. Początkowo działał oddział niższy, do którego uczęszczali uczniowie i praktykanci handlowi. W 1896 r. uruchomiono Wyższą Szkołę Handlową dla absolwentów szkół średnich². Obie placówki mieściły się przy ulicy Siennej 16, a od 1906 r. przeniesiono je do nowej, obszernej siedziby przy ul. Kapucyńskiej 2. W 1907 r. otwarto dwuklasową szkołę męską, a w następnym roku żeńską, organizowano również kursy dla abiturientów. W kolejnym roku zmianie uległy nazwy. Szkoła niższa otrzymała nazwę Uzupełniająca Szkoła Handlowa, a wyższa – Akademia Handlowa. Zgodnie z ustawodawstwem austriackim nazwa taka przysługiwała placówce, która prowadziła

¹ W latach siedemdziesiątych XIX w. przy Muzeum Techniczno-Przemysłowym powołano Wyższy Zakład Nauk Handlowych, w którym organizowano półroczne kursy handlowe dla mężczyzn.

² Wieloletnim dyrektorem Wyższej Szkoły Handlowej, a następnie Akademii Handlowej (1907–1925) był wybitny pedagog Józef Kannenberg.

zajęcia dla absolwentów szkół średnich ogólnokształcących. W przededniu I wojny światowej liczba uczęszczających do wspomnianych szkół oraz na kursy wyniosła 741 osób. Wysoki poziom krakowskich szkół sprawił, że przybywała tu młodzież nawet spoza granic monarchii³.

W odrodzonym państwie istniało stałe zapotrzebowanie na handlowców i ekonomistów. Panowała wręcz pewnego rodzaju moda na studia komercyjne. Na rozwój i popularność szkół o profilu handlowym wpływał fakt, że dawały absolwentom duże możliwości wyboru profesji. Absolwenci mogli pracować nie tylko w przedsiębiorstwach kupieckich, ale również w sektorze ubezpieczeniowym, bankowym, spółdzielczym, w organizacjach zawodowych, w administracji samorządowej lub gospodarczej. Znajdowali zatrudnienie w firmach przewozowych, składowych, jak również w komunikacji i łączności. Prowadzili rachunkowość w przedsiębiorstwach i urzędach. Szkoły handlowe dawały kwalifikacje nie tylko do zajęć sensu stricto kupieckich. W programie nauczania były przedmioty przygotowujące do pracy w urzędach, np. pisanie na maszynie, elementy prawa i języki obce. Uzyskanie wykształcenia handlowego, szczególnie przez uczniów wywodzących się z biednych środowisk, zapewniało prestiż i dawało możliwość awansu społecznego. Nie brakowało jednak opinii uznających szkoły handlowe za mniej renomowane od ogólnokształcących, choć program nauczania miały zbliżony. Zdarzały się przypadki, że uczniowie celowo wybierali handlówki, aby w ich mniemaniu, łatwiej ukończyć edukację, a następnie pracować w administracji⁴. W międzywojniu szkoły handlowe zajmowały drugie miejsce pod względem liczby wśród placówek zawodowych. Tworzenie ich i prowadzenie było mniej kosztowne niż szkół przemysłowych i rzemieślniczych, gdyż nie wymagały skomplikowanego i drogiego wyposażenia pracowni. Misją omawianych szkół była racjonalizacja obrotu towarowego, ale również upowszechnienie nauk ekonomicznych i akceleracja rozwoju gospodarczego kraju. W okresie rywalizacji z mniejszością żydowską o udział w wymianie towarowej uważano, że placówki te wpłyną na polonizację handlu. W przeważającej mierze uczęszczała do nich młodzież z rodzin chrześcijańskich, a tylko 10% uczniów stanowili wyznawcy judaizmu. W absolwentach widziano przyszłych właścicieli sklepów z sukcesem konkurujących ze żydowskim kupiectwem. Z czasem środowisko żydowskie zaktywizowało się, uruchamiając własne placówki⁵.

Począwszy od pierwszych niepodległych dni, podjęto intensywną pracę nad formowaniem systemu oświaty handlowej. Należało dokonać wielu zmian, gdyż szkolnictwo w sferze organizacyjnej i programowej oparte było na wzorach odzie-

³ J.M. Małecki, *Z prehistorii Akademii Ekonomicznej (Szkoła handlowa w Krakowie 1882–1925)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1979, nr 115, s. 113–115; J. Krawczyk, *Galicyjskie szkolnictwo zawodowe w latach 1860–1918*, Kraków 1995, s. 229–244; J. Purchla, *Prehistoria*, [w:] *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, red. J.M. Małecki, Kraków 2000, s. 117–119.

⁴ M. Iwicka, *Średnie szkolnictwo ekonomiczne w Polsce do roku 1939*, Wrocław 1967, s. 87.

⁵ J. Miąso, *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław 1988, s. 160.

dziczonych po państwach zaborczych. Konieczne było ujednolicenie ustawodawstwa w skali całego kraju. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, któremu podlegało szkolnictwo handlowe, już w 1918 r. powołało Sekcję Szkolnictwa Zawodowego. Dyrekcje placówek współpracowały z organizacjami gospodarczymi i zrzeszeniami kupieckimi. Władze oświatowe zwracały się do handlowców, przemysłowców i pedagogów, prosząc o pomoc w przygotowywaniu programów szkolnych. Odbywały się liczne spotkania i konferencje, na których projektowano typy szkół najbardziej odpowiadające interesom państwa. W dniach 14–15 kwietnia 1919 r. odbył się w stolicy Sejm Nauczycielski. W trakcie obrad szukano drogi do zreformowania szkolnictwa. Starano się stworzyć jednolity system edukacji, dostosowany do polskich warunków i potrzeb. Postulowano udostępnienie szkół zawodowych szerszym warstwom społeczeństwa przez zwiększenie ich liczby. Opracowywano nowe programy i metody nauczania⁶.

Na początku lat dwudziestych XX w. działały w Polsce różne typy szkół o dwu-, trzy- i czteroletnim cyklu kształcenia. Władze oświatowe podjęły prace nad uporządkowaniem istniejącego nieładu. 11 marca 1932 r. weszła w życie zreformowana ustawa o ustroju szkolnym⁷. 21 listopada 1933 r. na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wprowadzono zmiany w organizacji szkolnictwa zawodowego⁸. Zgodnie z nowymi zasadami szkoły przysposobienia zawodowego podzielono na zasadnicze i doksztalcające. Pierwsze z nich występowały odpowiednio jako: licealne, gimnazjalne i niższe. Placówki kształcące przyszłych handlowców dzieliły się na kupieckie i administracyjno-handlowe. Szkoły niższe miały charakter praktyczny, kurs trwał rok, przyjmowano do nich absolwentów szkół powszechnych. W gimnazjach nauka rozłożona była na cztery lata, ostatni rok przeznaczony był na wybór specjalizacji branżowej. Absolwenci mogli kontynuować edukację w liceach ogólnokształcących lub zawodowych, choć można ją było zakończyć po trzech latach, otrzymując świadectwo ukończenia szkoły handlowej. Edukacja w liceach trwała trzy lata. Podobnie jak we wcześniejszych placówkach, ostatni rok przeznaczony był na specjalizację i nie był obowiązkowy. Świadectwo ukończenia liceum uprawniało do podjęcia nauki na uczelniach wyższych o pokrewnym profilu. Mankamentem ustawy z 1932 r. była konieczność kontynuowania rozpoczętej nauki na wybranym kierunku. Nowość stanowiło natomiast zrównanie w prawach nowo powstałych gimnazjów i liceów zawodowych ze szkołami o ogólnym profilu kształcenia. W związku z tym poszerzono zakres nauczania przedmiotów ogólnokształcących. Reforma kładła również nacisk na praktyczne przygotowanie do zawodu. Wiele zajęć prowadzono w przedsiębiorstwach handlowych oraz w pracowniach i warsztatach szkolnych. Według zmienionych

⁶ W. Byszewski, *Rozwój szkolnictwa handlowego w Polsce*, Lwów 1925, s. 53–55; M. Iwiczka, op. cit., s. 74–75.

⁷ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1932, nr 38, poz. 389.

⁸ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1933, nr 15, poz. 202.

przepisów placówki mogły być prowadzone jako męskie, żeńskie lub koedukacyjne⁹. Intensywne prace nad reformą szkolnictwa zawodowego prowadzone w międzywojniu przyniosły wymierne rezultaty. Nastąpiło pełne przeorganizowanie i ujednolicenie procesu kształcenia.

Dyrekcje szkół zmagaly się z szeregiem problemów. Bodaj największy stanowiła kwestia zdobycia środków na finansowanie działalności placówek. Fundusze uzyskiwano dzięki wprowadzanym przez władze państwowe i samorządowe podatkom i opłatom. Dochody szkół pochodziły głównie z pobieranego wpisowego i czesnego. Najważniejsza instytucja gospodarcza regionu: Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie¹⁰, organizacje kupieckie, jak Krakowska Kongregacja Kupiecka i Krakowskie Stowarzyszenie Kupców, wspierały finansowo zawodowe placówki oświatowe. Pomoc przybierała również formę stypendiów dla uzdolnionej, lecz biednej młodzieży lub nagród na zakończenie roku¹¹. Dotacje z budżetu państwa zależały od sytuacji gospodarczej kraju, w okresach recesji wymiar dopłat zmniejszał się. Władze oświatowe pomagały szkołom prywatnym, przyznając im etaty opłacane z budżetu państwa, zazwyczaj w wymiarze jednego lub dwóch, ale zdarzały się wyjątki. Szkoła Ekonomiczno-Handlowa uzyskała ich kilkanaście. Dyrekcje placówek starały się o subwencje z różnych źródeł, otrzymywały je m.in. z Banku Gospodarstwa Krajowego i Pocztovej Kasy Oszczędności¹².

Kraków stanowił centrum handlu Małopolski zachodniej. W związku z tym zapotrzebowanie przedsiębiorstw i instytucji gospodarczych na wykwalifikowany personel było duże. Tradycje i wysoki poziom edukacji sprawiały, że miasto ugruntowało pozycję ważnego ośrodka kształcącego przyszłą kadrę handlowców. Absolwenci miejscowych szkół znajdowali zatrudnienie na terenie województwa i poza jego granicami. Piastowali nawet wysokie funkcje w administracji państwowej i samorządowej. Liczba placówek zmieniała się, podobnie jak ich nazwy

⁹ M. Iwicka, op. cit., s. 78–79; J. Miąso, op. cit., s. 160–164.

¹⁰ Według Rozporządzenia Prezydenta RP o Izbach Przemysłowo-Handlowych do zakresu ich działania należało zakładanie, prowadzenie i popieranie we współpracy z władzami oświatowymi szkół zawodowych i dokształcających. Krakowska Izba zobowiązała się do zwrócenia uwagi na zaopatrzenie szkół w pomoce naukowe, udostępniania nauczycielom własnej biblioteki, organizowania akcji dokształcających, wsparcia stypendialnego oraz udzielania pomocy absolwentom w znalezieniu pracy. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej ANK), Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 33. Protokół z zebrania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 18 XI 1935 r. w związku z programem „Sfery gospodarcze a nowa organizacja szkolnictwa zawodowego”, s. 823–851.

¹¹ W dziesięciolecie odzyskania niepodległości Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie ufundowała cztery stypendia im. Józefa Piłsudskiego. Przeznaczono je dla zdolnej, ubogiej młodzieży. Otrzymywali je słuchacze Wyższego Studium Handlowego, Akademii Górniczej, Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Szkoły Przemysłowej. ANK, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 20. Protokół Komisji Połączonych Sekcji Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 24 X 1928 r., s. 86.

¹² ANK, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 37. Protokół z posiedzenia Komisji Kształcenia Zawodowego Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 29 XI 1937 r., s. 683; M. Iwicka, op. cit., s. 74, 83–85.

i siedziby. W latach trzydziestych XX w. działały w mieście wszystkie typy handlowych szkół zawodowych, począwszy od szkół doksztalających, niższych, przez placówki o stopniu gimnazjalnym, po licealne. Organizowano liczne kursy i zajęcia komplementarne. Taki wachlarz edukacyjny umożliwiał kandydatom wybór najodpowiedniejszej placówki. Corocznie mury krakowskich szkół zawodowych opuszczało wielu dyplomowanych pracowników handlowych¹³. W 1918 r. naukę w krakowskich szkołach pobierało przeszło 1000 uczniów. W tym samym czasie w szkołach przemysłowych na zajęcia uczęszczało trzykrotnie mniej osób. Z biegiem lat liczba wychowanków wzrastała, choć w połowie lat dwudziestych zaobserwowano wyraźny jej spadek. Pod koniec dekady po raz kolejny odnotowano zwiększenie liczby uczniów. W pierwszych powojennych latach przeważali chłopcy, pod koniec lat trzydziestych XX w. proporcje odwróciły się¹⁴.

Istotny typ szkół zawodowych stanowiły placówki doksztalające. Pierwsza szkoła nauczająca młodocianych pracowników kupieckich powstała w Krakowie w początkach XX wieku. Jednakże dopiero po odzyskaniu niepodległości rozpoczął się planowy proces tworzenia szkolnictwa uzupełniającego. Problemem stanowił brak odpowiedniego ustawodawstwa. Niedopracowana była kwestia, na jakim podmiocie spoczywać ma odpowiedzialność zakładania i utrzymywania szkół. Do 1937 r. opierano się na dekrete z 4 lutego 1919 r. wzorowanym na prawodawstwie państw zaborczych. Według niego obowiązek ten należał do samorządu miejskiego¹⁵.

Na mocy ustawy z 1924 r. kupcy zobligowani byli do zapisania, a następnie posyłania praktykantów na zajęcia pod karą grzywny lub aresztu. Ze względu na nie stosowanie się do nakazu ustawa przemysłowa z 1927 r. podniosła wymiar kary, represje rozszerzono również na niesumiennych uczniów. Ustawa z 11 marca 1932 r. natomiast wprowadziła obowiązek doksztalania młodzieży zatrudnionej w zakładach handlowych do 18. roku życia. Zwolnione z nauki były jedynie osoby, które ukończyły szkołę zawodową handlową. Niestety, prawodawstwo w tej kwestii pozostało martwą literą i nie wpłynęło na podwyższenie frekwencji. Kupcy pomimo grożących kar nie posyłali uczniów na lekcje, zatrzymując ich w sklepie. Obawiali się, że wykształcony pracownik domagać się będzie podwyższenia wynagrodzenia. Kupiec

¹³ ANK, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 37. Protokół z posiedzenia Komisji Kształcenia Zawodowego Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 19 IV 1937 r., s. 641–659.

¹⁴ W 1919 r. w Krakowie działały: Akademia Handlowa, dwuklasowe szkoły handlowe żeńska i męska, Szkoła Uzupełniająca Handlowa, kurs dla abiturientów i dla absolwentek, ponadto kursy wieczorowe dla dorosłych, oficerów oraz inwalidów. Łącznie naukę pobierały 1494 osoby. *Sprawozdanie Państwowej Dyrekcji Akademii Handlowej w Krakowie za rok szkolny 1919*, Kraków 1919, s. 16–17; *Statystyka Miasta Krakowa 1936*, Kraków 1998, s. 157; *Statystyka Polski*, Seria C, z. 56, *Statystyka szkolnictwa 1935/36*, Warszawa 1937, s. 41.

¹⁵ Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół doksztalających zawodowych z 29 III 1937 r. znosiła przepisy zaborców i nadawała nową podstawę prawną i finansową (*Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* 1937 nr 6, poz. 169). W 1938 roku ogłoszono statut szkół doksztalających (*Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* 1938 nr 6, poz. 160).

w przypadku ukarania grzywną potraçał ją z pensji pomocnika. Przypuszczalnie na zajęcia pracodawcy nie zapisali połowy młodocianych pracowników. Łącznie do wszystkich doksztalcających szkół krakowskich uczęszczało w zależności od roku od 400 do 1000 uczniów. W pierwszych powojennych latach prawie czterokrotnie przeważali chłopcy, z czasem zaobserwowano zwiększenie udziału dziewcząt. Począwszy od 1932 r., sytuacja diametralnie odwróciła się. W połowie lat trzydziestych na zajęcia w systemie wieczorowym uczęszczało przeszło 800 uczennic¹⁶.

Szkolnictwo uzupełniające odgrywało niezwykle ważną rolę, gdyż poziom wykształcenia pomocników handlowych stał na bardzo niskim poziomie. Zadaniem szkół było nie tylko kształcenie w zakresie handlowym, ale również ochrona przed analfabetyzmem. Poza poszerzaniem wiadomości zawodowych szkoły stanowiły kontynuację edukacji w kierunku ogólnym. Starano się wpłynąć na podwyższenie poziomu nauki i zwiększenie frekwencji. Współpracowano z organizacjami kupieckimi, które wywierały nacisk na pracodawców, by zrozumieli istotę i wagę uzupełniania wiedzy przez pomocników¹⁷. Starano się, aby rezultaty nauki miały większe zastosowanie w praktyce i stały się bliższe codziennej pracy kupieckiej. W związku z tym od roku szkolnego 1931/32 wprowadzono istotne zmiany dydaktyczne. Zajęcia i sposób sprawdzania wiedzy dostosowano do zawodowych potrzeb. Od 1934 roku wprowadzono ćwiczenia z towaroznawstwa branżowego i zajęcia praktyczne w pracowniach¹⁸.

W Polsce działało 31 szkół handlowych uzupełniających, w samym Krakowie trzy męskie: Publiczna Szkoła Doksztalcająca Zawodowa im. Jana Kochanowskiego przy ul. Loretańskiej 16 (przeniesiona na ul. św. Jana 22), Szkoła Handlowa Doksztalcająca im. Juliusza Słowackiego przy ul. Miodowej, Szkoła Handlowa Doksztalcająca przy ul. Józefińskiej oraz żeńska Publiczna Szkoła Doksztalcająca Zawodowa przy placu Matejki 11 (przeniesiona na ul. Studencką 13). W II Szkole Zawodowej Doksztalcającej Żeńskiej im. Mikołaja Reya mieszczącej się w ratuszu na placu Wolnica prowadzono oddział przemysłowo-handlowy¹⁹. Szkoły doksztalcające nie dysponowały własnymi lokalami, w związku z tym zajęcia prowadzono

¹⁶ *Statystyka miasta...*, op. cit., s. 157; T. Kannenberg, *Szkoły doksztalcające*, „Dziennik Rozporządzeń dla Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa” 1929, nr 10, s. 392–394; J. Miąso, op. cit., s. 255–262.

¹⁷ ANK, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 37. Protokół z posiedzenia Komisji Kształcenia Zawodowego Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 19 IV 1937 r., s. 643; 29 XI 1937 r., s. 679.

¹⁸ *I-sza Szkoła handlowa Budap. żeńska w Krakowie*, „Przegląd Kupiecki” 1919, nr 20, s. 4; *25-letni jubileusz Krakowskich Szkół Handlowych Doksztalcających*, „Kupiec Polski” 1938, nr 12, s. 12.

¹⁹ Ze sprawozdania Wydziału IV magistratu wynika, że wymienioną szkołę prowadzono w budynku szkolnym przy ul. Józefa Dietla, a szkołę zawodową męską przy pl. Wolnica. Tymczasem żeńska placówka mieściła się przy ul. Studenckiej 13, a męska przy ul. Józefa Dietla. Sprawozdanie Wydziału IV Magistratu z wpisów do szkół doksztalcających w roku szkolnym 1930/31, „Dziennik Rozporządzeń dla Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa” 1930, nr 12, s. 7.

w miejskich budynkach szkół powszechnych. Lekcje odbywały się trzy razy w tygodniu w systemie wieczorowym. Późna pora wpływała na małą efektywność nauki, gdyż po całodzienniej pracy młodzież nie miała już sił na kilkugodzinne zajęcia²⁰.

Najprężniej działały powstałe w 1912 r.: żeńska Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa nr 20 i męska Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa nr 21. Dyrektorem placówki żeńskiej był Józef Hornowski. Szkołą męską kierował Ignacy Szulc, po jego śmierci stanowisko objął Józef Twardosz. Do szkoły męskiej najwięcej uczniów (188) uczęszczało w roku szkolnym 1925/26. Do roku 1931/32 frekwencja była wysoka, później aż do wybuchu wojny kształtowała się na poziomie 100 osób klasyfikowanych rocznie. W ciągu 25 lat szkołę ukończyło 771 uczniów²¹. Pod koniec lat trzydziestych XX w. do szkoły żeńskiej uczęszczało 378 dziewcząt. Frekwencja wynosiła 83%. Problemem szkół doksztalających była niewielka liczba uczniów przystępujących do egzaminu końcowego. Pozytywna zmiana tej tendencji nastąpiła w szkole żeńskiej, gdyż edukację kończyło nawet 70% uczennic. Ukończenie szkoły wiązało się z poprawą sytuacji pracownic. Uzyskanie wykształcenia umożliwiało zmianę stanowiska na wyższe oraz podwyżkę wynagrodzenia. Większość dziewcząt pracowała w sklepach, urzędach i fabrykach. Rekrutowały się z warstw drobnomieszczaństwa i rzemieślniczych, a tylko 18% było córkami kupców. Większość podopiecznych była wyznania rzymskokatolickiego. 12% uczennic pracowało w przedsiębiorstwach żydowskich²².

W szkołach zawodowych niższych edukacja przybierała formę jednorocznych praktycznych kursów kupieckich. W mieście prowadzono: Kurs Handlowy i Przynależenia Kupieckiego „Hermes” J. Pilcha przy ul. Floriańskiej 39, T. Nowaka przy ul. św. Krzyża, S. Nycza przy ul. Floriana Straszewskiego 24 i K. Zimowskiego przy ul. Jagiellońskiej 10. Największą popularnością cieszył się kurs organizowany w Rynku Głównym 34. Władze miasta i środowisko kupieckie uważały kursy za niezwykle potrzebne w systemie edukacji zawodowej. Specjalistyczna wiedza zdobywana w liceum nie była niezbędna pracownikowi fizycznemu zatrudnionemu w sklepie. Zazwyczaj wystarczał mu zasób wiadomości zdobyty w szkołach jednorocznych. Niebagatelne znaczenie dla kandydatów miał krótszy okres nauki, a w związku z tym niższy jej koszt²³.

Środowisko kupieckie odczuwało brak szkoły kładącej nacisk na praktyczne przygotowanie do zawodu. 29 maja 1925 r. ukonstytuowało się Towarzystwo Szkoły Kupieckiej, które w sierpniu tegoż roku uruchomiło dwuletnią Praktyczną Szkołę Kupiecką. Władze placówki tworzyli następujący po sobie dyrektorzy: Sławomir

²⁰ J. Miąso, op. cit., s. 257; *Uroczystość szkolna*, „Przegląd Kupiecki” 1922, nr 25–26, s. 8.

²¹ *I-sza Szkoła handlowa uzup. żeńska w Krakowie*, „Przegląd Kupiecki” 1919, nr 20, s. 4; *25-letni jubileusz Krakowskich Szkół Handlowych Doksztalujących*, „Kupiec Polski” 1938, nr 12, s. 12.

²² E. Olesiówna, *Uczennice handlowe*, [w:] *Zatrudnienie kobiet w handlu na terenie miasta Krakowa*, red. L. Kozakówna, Kraków 1938, s. 111, 114.

²³ *Ilustrowany przewodnik po Krakowie*, Kraków 1931, s. 80; *Co przynosi w dziale szkolnictwa zawodowego nowa ustawa o ustroju szkolnictwa*, „Kupiec Polski” 1932, nr 11, s. 1.

Błażej, Karol Zurzycki, Tadeusz Michorecki, Edward Pompa, Józef Cholewa i Jakub Zachemski. Na rozwój i działalność placówki duży wpływ wywarli członkowie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej: Aleksander Adelman, Stanisław Sierotwiński, Jan Jachimski, Albin Jaworski, Jan Fischer, Adam Dobrowolski i Andrzej Lankosz. Prowadzili oni zajęcia teoretyczne i praktyczne, nierzadko bezinteresownie. W skład grona nauczycielskiego wchodziło 62 nauczycieli. Siedziba szkoły mieściła się w Pałacu Spiskim w Rynku Głównym, udostępnionym przez Franciszka i Leopolda Macharskich – członków Kongregacji²⁴. W programie nauczania znalazły się przedmioty przybliżające organizację dziesięciu działów handlu, m.in. kolonialno-spożywczy, włókienniczy, porcelany i szkła, papierniczy, konfekcyjny, skórzany i żelazny. W szkole uczono poprawnego władania językiem polskim, francuskim i niemieckim, biegłego wykonywania obliczeń potrzebnych w handlu i umiejętności prowadzenia ksiąg handlowych, sporządzania dokumentów handlowych, organizacji pracy w handlu, towaroznawstwa oraz pisania na maszynie. Do przedmiotów teoretycznych należały m.in.: geografia gospodarcza, historia i nauka o handlu²⁵.

Już w pierwszym roku działalności zainteresowanie było ogromne, przekraczające możliwości organizacyjne szkoły. Zdołano przyjąć tylko 60% kandydatów, tj. 58 osób²⁶. W kolejnych latach zgłaszało się coraz więcej chętnych, przykładowo w drugim roku przyjęto 86 uczniów. Rokrocznie naukę podejmowało około 80 nowych podopiecznych. Spadek liczby uczniów zanotowano w latach 1929–1933. Wiązało się to z wprowadzeniem jednorocznych kursów handlowych, które stanowiły dużą konkurencję dla dwuletniej szkoły kupieckiej. Wpływ na zmniejszenie zainteresowania miało cofnięcie dofinansowania edukacji dzieci funkcjonariuszy państwowych, które stanowiły znaczny odsetek uczniów. Sytuacja finansowa szkoły była tak poważna, iż rozpatrywano możliwość zamknięcia lub czasowego zawieszenia jej działalności. Wyprowadzenia placówki z kryzysu podjął się ówczesny dyrektor Edward Pompa. Jego zaangażowanie przyniosło wymierne rezultaty. Po dwóch latach szkoła ponownie prosperowała dobrze. W roku szkolnym 1931/32 Praktyczna Szkoła Kupiecka uległa daleko idącej reorganizacji, zmieniono przede wszystkim jej charakter, do tej pory z wyłącznie męskiej na koedukacyjną. Wprowadzono nowe przedmioty: ustrój podatkowy państwa, historię Polski i kartografię²⁷. 19 grudnia 1934 r. na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa Szkoły Kupieckiej zmieniono statut, dostosowując go do wymagań nowej

²⁴ *Dwudziestopięćlecie Szkoły Handlowej w Krakowie oraz Sprawozdanie dyrektora za rok szkolny 1949/1950*, Kraków 1950, s. 5–6, 10; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok sprawozdawczy 10 V 1931–10 IV 1932*, „Kupiec Polski” 1932, nr 7, s. 7.

²⁵ *Dwuletnia Szkoła Kupiecka Męska Towarzystwa Szkoły Kupieckiej*, Kraków 1927, s. 8; *Dwudziestopięćlecie...*, op. cit., s. 8, 9–18; *Towarzystwo Szkoły Kupieckiej w Krakowie*, „Kupiec Polski” 1925, nr 12, s. 8.

²⁶ Kandydaci musieli mieć ukończone co najmniej 14 lat, trzy klasy gimnazjum lub szkołę wydziałową.

²⁷ *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok sprawozdawczy 10 V 1931–10 IV 1932*, „Kupiec Polski” 1932, nr 7, s. 7.

ustawy o stowarzyszeniach. W czerwcu 1937 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zatwierdziło na wniosek krakowskiego kuratorium przekształcenie szkoły w Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie. Posunięcie to zapoczątkowało liczne zmiany, przede wszystkim włączono ją do państwowego systemu nauczania zawodowego. Siedzibę przeniesiono do wynajętych sal gmachu Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. św. Jana 22. Gimnazjum ukończyło w okresie jego funkcjonowania w międzywojniu około 300 wychowanków, z których 85% pracowało w wyuczonym zawodzie. Uczniowie wywodzili się głównie z warstwy drobnomieszczańskiej. Rodzice zatrudnieni byli w administracji, kupiectwie, rolnictwie i rzemiośle. Większość podopiecznych pochodziła z Krakowa, co trzeci uczeń z województwa krakowskiego²⁸.

Placówką z tradycjami sięgającymi XIX w. była wspomniana już Wyższa Szkoła Handlowa. W latach 1908–1924 nosiła nazwę: Akademia Handlowa, zmieniono ją na: Szkoła Ekonomiczno-Handlowa, gdyż tytuł akademii według ustawodawstwa odrodzonej Polski przysługiwał wyłącznie uczelniom wyższym. W 1934 r. nastąpiło rozdzielenie placówki na dwie odrębne jednostki, męską i żeńską. W kolejnym roku przekształcono szkołę w prywatne gimnazjum kupieckie, które oficjalnie uzyskało nazwę Męskie Gimnazjum Kupieckie i Żeńskie Gimnazjum Kupieckie²⁹. Zajęcia odbywały się przy ul. Kapucyńskiej 2³⁰. Program i liczba godzin obu placówek były identyczne. Dyrektorką szkoły żeńskiej była Lidia Kozakówna³¹, a męskiej Tadeusz Wroniewicz³². Nad postępami młodzieży czuwało 21 nauczycieli w placówce

²⁸ *Dziesięciolecie istnienia Dwuklasowej Koedukacyjnej Szkoły Kupieckiej w Krakowie oraz sprawozdanie o stanie szkoły w roku szkolnym 1934/1935*, Kraków 1936, s. 4–5, 7, 10; *Dwuletnia Szkoła...*, op. cit., s. 36; *Dwudziestopięciolecie...*, op. cit., s. 6, 10; *Krakowski Rocznik Kupiecki*, Kraków 1926, s. 59–60.

²⁹ Szkołę powołano dzięki wspólnej inicjatywie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, gminy miasta Krakowa, Izby Przemysłowo-Handlowej i Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej. Zarząd nad placówką należał do kuratorii. W jej skład weszli przedstawiciele wyżej wymienionych władz: Jan Brzozowski, Tomasz Lulek, Ludwik Osiecki, August Chan, Eugeniusz Jakubowski i Rudolf Radzyński. *Męskie Gimnazjum Kupieckie, Męska Szkoła Ekonomiczno-Handlowa, Instytut Administracyjno-Gospodarczy. Sprawozdanie za rok szkolny 1935/1936*, Kraków 1936, s. 3–4, 22.

³⁰ Wzrastająca liczba uczniów spowodowała, iż dla potrzeb szkoły żeńskiej wynajęto trzecie piętro budynku przy ul. Loretańskiej 16. Zajęcia szkoły męskiej odbywały się również w Gimnazjum im. Nowodworskiego na placu na Groblach.

³¹ Lidia Kozakówna – wieloletni dyrektor szkoły (1934–1951), autorka licznych prac i artykułów z zakresu szkolnictwa handlowego.

³² Tadeusz Wroniewicz miał ogromne zasługi w tworzeniu nowoczesnego szkolnictwa zawodowego w Krakowie. Odznaczał się niezwykłymi zdolnościami organizacyjnymi, był przy tym znakomitym pedagogiem, wychowawcą i naukowcem. Odznaczony za swoją działalność na polu oświatowym, kulturalnym i społecznym Złotym Krzyżem Zasług. *Instytut Administracyjno-Gospodarczy i Szkoła Ekonomiczno-Handlowa w Krakowie*, „Gazeta Handlowa”, Dodatek „Szkolnictwo Handlowe w Krakowie” 1932, nr 206, s. 3; *Żeńskie Gimnazjum Kupieckie i Żeńska Szkoła Ekonomiczno-Handlowa w Krakowie, Sprawozdanie za rok 1935/1936*, Kraków 1936, s. 7, 10.

żeńskiej i 27 w męskiej. Nauka trwała cztery lata. Przez pierwsze trzy uczeń zdobywał przygotowanie ogólnokupieckie, a w ostatnim roku wybierał specjalizację kupiecką lub administrację handlową przedsiębiorstw gospodarczych. Wśród nauczanych przedmiotów największą wagę kładziono na: organizację i technikę handlu, towaroznawstwo, podstawy reklamy, geografie gospodarczą, arytmetykę handlową, księgowość i na zagadnienia ogólnogospodarcze. Poza przygotowaniem teoretycznym ważna była praktyka handlowa, na którą przeznaczono 300 godzin³³. Część zajęć praktycznych odbywała się w pracowniach stworzonych specjalnie do kształcenia praktycznego. Absolwenci nabywali uprawnienia do kontynuowania nauki w liceum ogólnokształcącym lub zawodowym. Edukację można było zakończyć również po trzech latach, otrzymując świadectwo ukończenia szkoły handlowej. Miesięczny koszt nauki wynosił 25 zł³⁴. Kandydaci musieli mieć co najmniej 13 lat, a nie więcej niż 17 lat oraz ukończoną sześcioletnią szkołę powszechną. W roku szkolnym 1932/33 na zajęcia uczęszczało 413 uczniów i 478 uczennic. 66 dziewcząt i 23 chłopców było wyznania mojżeszowego. Większość wychowanków pochodziła z Krakowa. Wywodzili się przeważnie z rodzin niższych urzędników państwowych, rzemieślniczych i kupieckich³⁵. W przypadku dziewcząt występowało większe zróżnicowanie. W dużej mierze pochodziły z Krakowa, choć wiele z nich z województwa krakowskiego (50) oraz z pozostałych krańców Polski (45). Uczennice najczęściej wywodziły się z rodzin niższych urzędników, następnie kupców, przemysłowców oraz rzemieślników. Dziewczęta chętnie podejmowały naukę w szkole handlowej, gdyż dawała im szansę na znalezienie pracy nie tylko w kupiectwie, ale również w administracji. Na 90 absolwentek, które ukończyły edukację w roku szkolnym 1933/34, 41 pracowało w handlu, 23 kontynuowały naukę, tyle samo poszukiwało zatrudnienia. Dziewczęta wykonywały zawody ekspedientki, korespondentki, sekretarki, kasjerki i stenotypistki³⁶. W szkole prowadzono ponadto kurs praktycznego kształcenia nauczycieli dla szkół handlowych oraz kurs stenografii, kaligrafii i pisanie na maszynie.

W 1929 r. przy ul. Kapucyńskiej 2 utworzono placówkę o nazwie Wydział Administracyjno-Handlowy. Powstanie zawdzięczała wspólnej inicjatywie krakowskiego kuratorium, władz wojewódzkich i miejskich, Izby Skarbowej i Przemysłowo-Handlowej. Początkowo Wydział zorganizowano jako studium jednoroczne przygotowujące wyspecjalizowane kadry do pracy w administracji, handlu, bankowości,

³³ Z dyrekcją szkoły współpracowała Krakowska Kongregacja Kupiecka. Wspólnie uzgadniano m.in. sprawę praktyk dla uczniów w przedsiębiorstwach handlowych członków gildii. *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy od 2 IV 1933–15 IV 1934*, „Kupiec Polski” 1934, nr 7, s. 9–10; *Pierwsze praktyki kupieckie uczniów Szkoły Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie*, „Kupiec Polski” 1934, nr 11, s. 7.

³⁴ *Męskie Gimnazjum [...] Sprawozdanie za rok szkolny 1935/1936*, s. 7–8, 11–16; *Żeńskie Gimnazjum...*, op. cit., s. 18.

³⁵ *Sprawozdanie Państwowej Dyrekcji Szkoły Ekonomiczno-Handlowej, Instytutu Administracyjno-Gospodarczego za rok szkolny 1932/1933*, Kraków 1933, s. 126–127.

³⁶ *Żeńskie Gimnazjum...*, op. cit., s. 94, 105, 108–109, 111.

ekspedycji, ubezpieczeniach i akwizycji. Naukę mogli pobierać absolwenci trzyletniego gimnazjum lub osoby z wykształceniem uznanym za równorzędne. Na zajęcia zgłaszali się również urzędnicy chcący poszerzyć swoje kwalifikacje. O dynamicznym rozwoju szkoły świadczy powołanie w 1930 r. Wydziałów Kolejowego i Spółdzielczego. W kolejnym roku przeprowadzono reorganizację placówki, rozdzielono Wydziały na Handlowy i Administracyjny oraz uruchomiono kolejny – Pocztowy. Nastąpiła również zmiana nazwy szkoły z: Wydział Administracyjno-Handlowy na: Instytut Administracyjno-Gospodarczy. Naukę wydłużono do dwóch lat. W 1932 r. wprowadzono koedukację w placówce. W skład kadry wchodziło wówczas 60 nauczycieli. Na Wydziale Handlowym przedmioty dzieliły się na ekonomiczne, ogólnokształcące, pomocnicze i zawodowe. Z ostatnich wymienionych najważniejszymi zajęciami były: organizacja przedsiębiorstw i handlu, księgowość, bankowość, towaroznawstwo i korespondencja. Nauka była płatna, roczne czesne wynosiło 350 zł. Absolwenci uzyskiwali uprawnienia do nauczania przedmiotów zawodowych w szkołach doksztalających oraz do pracy w administracji, gdzie posiadali pierwszeństwo przy obsadzaniu wakujących posad. Pierwszy rok nauki rozpoczął 70 uczniów, a zakończył 50. Corocznie zgłaszało się około 50 kandydatów, w większości byli to uczniowie wyznania rzymskokatolickiego, w pojedynczych przypadkach mojżeszowego. Po wprowadzonej w 1932 r. reorganizacji na Wydziale Handlowym uczyło się 89 osób, w tym 50 chłopców i 39 dziewcząt. Żaden uczeń nie był wyznania mojżeszowego. Wychowankowie w przeważającej mierze pochodzili z województwa krakowskiego. Wywodzili się z rodzin, w których rodzice pracowali w wolnych zawodach lub byli urzędnikami państwowymi³⁷.

Począwszy od września 1937 r., Instytut Administracyjno-Gospodarczy przekształcono w Liceum Administracyjne i Liceum Handlowe. Funkcję dyrektora pełnił Tadeusz Wroniewicz, kierujący dotychczas Instytutem. Szkoły przygotowywały personel do pracy w administracji rządowej, samorządowej i w przedsiębiorstwach gospodarczych. Nauka trwała trzy lata, przy czym na roku ostatnim podejmowano specjalizację: administracyjną, samorządową, skarbową, ubezpieczeniową, pocztową, handlu zagranicznego, handlu rolnego, przemysłową, bankową, kolejową i językowo-korespondencyjną. Program nauki przewidywał kontynuację przedmiotów gimnazjalnych, ale o wyższym stopniu trudności. Do pierwszej grupy należały zajęcia handlowe, do drugiej przygotowujące do pracy biurowej, następnie przedmioty ekonomiczne i ogólnokształcące³⁸. Uczniowie, kończąc naukę po klasie II, uzyskiwali uprawnienia oficerskie oraz do pracy w administracji. Po ukończeniu klasy

³⁷ Ibidem, s. 7–10, 105–109; *Sprawozdanie Państwowej...*, op. cit., s. 27–40, 139; *Męskie Gimnazjum, [...] Sprawozdanie za rok szkolny 1935/1936*, s. 33, 34, 38–40, 53; T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939*, Kraków 2003, s. 276; *Krakowski Rocznik...*, op. cit., s. 60.

³⁸ *Męskie Gimnazjum Kupieckie, Instytut Administracyjno-Gospodarczy. Sprawozdanie za rok szkolny 1936/1937*, Kraków 1937, s. 19; *Liceum Handlowe Liceum Administracyjne w Krakowie. Sprawozdanie za rok 1937*, Kraków 1938, s. 3, 11.

III otrzymywali tytuł licencjata administracyjnego lub handlowego. Absolwenci po zdaniu egzaminu dojrzałości mogli podjąć studia wyższe³⁹.

Społeczeństwo żydowskie znane było ze swoich inklinacji do zawodu kupieckiego. Wiedzę i umiejętności przekazywało z pokolenia na pokolenie. W związku z planowanym przez władze wprowadzeniem obowiązkowego ukończenia szkoły handlowej przez osoby zajmujące się kupiectwem same predyspozycje mogły jednak okazać się niewystarczające. W krakowskich placówkach zawodowych starozakonni stanowili mniejszość. W związku z tym żydowskie sfery gospodarcze podjęły się utworzenia szkoły o profilu kupieckim przeznaczonej dla młodzieży wyznania mojżeszowego⁴⁰.

W 1932 r. powołano Stowarzyszenie Żydowskich Absolwentów Wyższego Studium Handlowego. Jego członkowie widzieli potrzebę wypełnienia luki w żydowskim kształceniu zawodowym w Krakowie. Rezultatem wspólnej inicjatywy Stowarzyszenia i Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców, zrzeszających handlarzy starozakonnych, było utworzenie 18 sierpnia 1933 r. Żydowskiej Koedukacyjnej Średniej Szkoły Handlowej. Na czele zarządu szkoły stanął Stanisław Mandelbaum, następnie Maurycy Steinlauf, a od lutego 1937 r. Salamon Katzengold. Funkcje dyrektora pełnił Samuel Standing, po nim Samuel Freyman. W placówce zatrudnionych było 21 nauczycieli. Pierwotnie siedziba mieściła się przy ul. Halickiej 4, następnie przy ul. Mikołajskiej 10. Z powodu rosnącej liczby uczniów przeniesiono ją ostatecznie do obszernej kamienicy przy ul. Stradomskiej 10. Starania o wybudowanie własnego budynku, pomimo zapoczątkowanych prac, zakończyły się niepowodzeniem⁴¹. W roku szkolnym 1938/39 zgodnie z wymogami reformy szkolnictwa średniego placówka została przekształcona w Koedukacyjne Żydowskie Gimnazjum Kupieckie. Koncesję na prowadzenie szkoły władze przekazały Krakowskiemu Stowarzyszeniu Kupców. W trakcie trzyletniego kursu uczono: sprzedażoznawstwa, nauki o handlu i reklamie, arytmetyki handlowej, matematyki, księgowości, geografii gospodarczej, kaligrafii, stenografii, pisanie na maszynie, historii i wiedzy obywatelskiej, języków: polskiego, hebrajskiego, niemieckiego i angielskiego, przekazywano wiadomości o Palestynie i Bliskim Wschodzie. Ostatni z przedmiotów był nowością, ponieważ w pozostałych placówkach w kraju nie nauczano go w tak szerokim zakresie. Innowacją było przygotowywanie uczniów do osiedlenia

³⁹ Przyszli uczniowie nie mogli mieć mniej niż 16 lat i nie więcej niż 20, ukończone trzy- lub czteroklasowe gimnazjum. Ibidem, s. 4, 7.

⁴⁰ Szkolnictwo żydowskie w II RP napotykało na liczne trudności i przeszkody. Głównym problemem była kwestia, w jakim języku należało prowadzić zajęcia. Zastanawiano się, czy miały to być język hebrajski, polski czy może placówka utrakwistyczna. Szkoła musiała spełniać wymagania społeczeństwa żydowskiego. Na pierwszy plan wysuwało się wykształcenie judaistyczne, a dopiero na drugim miejscu plasowało się znaczenie ogólnowychowawcze. *Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce*, Warszawa 1937, z. 3, s. 8, 11, 73.

⁴¹ W 1936 r. powstał Zarząd Przyjaciół Szkoły, którego celem było zbieranie środków na wybudowanie własnego gmachu szkoły. *Prywatna Żydowska Koedukacyjna Średnia Szkoła Handlowa Stowarzyszenia Żydowskich Absolwentów Wyższego Studium Handlowego w Krakowie. Sprawozdanie za lata szkolne 1936–1938*, Kraków 1938, s. 21, 24, 28.

się w przyszłości w Palestynie, a następnie do prowadzenia interesów kupieckich z Polską. Znajomość języka hebrajskiego miała ułatwić nawiązanie kontaktów handlowych z krajami Lewantu. Do placówki uczęszczało kilkuset uczniów, przykładowo w roku szkolnym 1935/36 – 217, a rok później 396. Pod względem liczby dwukrotnie przeważały dziewczęta. Szkołę utrzymywano prawie wyłącznie ze środków własnych i z opłacanego czesnego, subwencji państwowych, dotacji udzielała także Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie oraz rodacy ze Stanów Zjednoczonych. Nauka w szkole jako placówce prywatnej była płatna, uczniowie z biednych rodzin mogli starać się o zniżki czesnego oraz o stypendia: im. Józefa Piłsudskiego, judaistyczne im. Nahuma Sokołowa i im. Ozjasza Thona. W 1938 r. powołano do życia Szkołę Przysposobienia Administracyjno-Handlowego, zwaną potocznie kursem dla abiturientów. We wspomnianym roku obie placówki uzyskały prawa szkół państwowych. W roku wybuchu II wojny światowej uruchomiono Koedukacyjne Liceum Handlowe. Prowadzono również działalność doksztalającą, organizowano kursy i odczyty⁴². Omówione placówki wypełniły wyraźny deficyt w zawodowym kształceniu przyszłych handlowców wyznania mojżeszowego. Jednocześnie były pierwszymi żydowskimi szkołami zawodowymi w Małopolsce. Gimnazjum rozwijało się wyjątkowo szybko. Już w pierwszych latach działalności ugruntowało swoją dydaktyczną i wychowawczą pozycję. Gromadziło rokrocznie przeszło 300 kandydatów do zawodu kupieckiego. O zapotrzebowaniu na szkoły kształcące młodzież żydowską świadczy tworzenie kolejnych placówek.

Konieczność kształcenia specjalistów w dziedzinie handlu, przemysłu i finansów przyczyniła się do powstania planów utworzenia w mieście wszechnicy o profilu handlowym. Uczelni nie powołano do życia od razu – proces powstawania i formowania trwał wiele lat. Podwalinę pod przyszłą szkołę wyższą stanowiły kursy dla abiturientów prowadzone od 1908 r. w Akademii Handlowej przy ul. Kapucyńskiej 2. Do utworzenia uczelni przyczyniła się również działalność Instytutu Towaroznawczego powstałego w 1924 r.⁴³ W kolejnym roku na podłożu

⁴² Ibidem, s. 21, 24, 28, 77–78; *Almanach szkolnictwa...*, op. cit., s. 8–11, 23–25, 74–78; *Żydowska szkoła handlowa w Krakowie*, „Przegląd Kupiecki” 1933, nr 22, s. 6–7; *Otwarcie Żydowskiego Gimnazjum Kupieckiego w Krakowie*, „Przegląd Kupiecki” 1938, nr 18, s. 9; *Kronika Krakowska. Zakłady Naukowe Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców*, „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 20, s. 14–15; S. Stendig, *Budujemy własny gmach dla żydowskiej szkoły handlowej*, „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 22, s. 1; *Zasadnicze typy szkół handlowych i ich zadania*, „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 21, s. 15–17.

⁴³ W Instytucie kształcili się przyszli specjaliści towaroznawstwa i nauczyciele tego przedmiotu w szkołach handlowych. Nauka trwała 2 lata, a rozpocząć ją można było, posiadając maturę szkoły ogólnokształcącej oraz zaliczony co najmniej jeden rok studiów akademickich. Wykładanymi przedmiotami były m.in.: towaroznawstwo, metodyka w zakresie inicjatyw gospodarczych, dydaktyka towaroznawstwa, chemia towarów. W Instytucie prowadzono badania naukowe. Analizowano m.in. zmiany, jakie nastąpią w życiu gospodarczym w wypadku odcięcia go od towarów z zagranicy. Dyrektorem placówki był prof. Arnold Bolland. Początkowo Instytut działał przy szkole handlowej, szybko jednak oderwał się od niej. Dla propagowania edukacji towaroznawczej utworzono Towarzystwo Popierania Nauki Towaroznawstwa w Krakowie. S. Bolland, Z. Żabiński, *Zarys historii Wyższej Szkoły Ekonomicz-*

wspomnianych inicjatyw powołano do życia Wyższe Studium Handlowe. Na stanowisko rektora wybrano prof. Arnolda Bollanda⁴⁴, dotychczasowego dyrektora wspomnianego Instytutu⁴⁵. Początkowo zajęcia odbywały się w budynku szkoły handlowej, a od 1927 roku we własnej siedzibie przy ul. Sienkiewicza 4. Po czterech latach wybudowano drugi gmach uczelni pod numerem 5. Fundusze na finansowanie działalności edukacyjnej i organizacyjnej pochodziły z subwencji państwowych i opłat studenckich. Roczne czesne wynosiło 365 zł⁴⁶.

Placówka nie była instytucją państwową, dlatego przysługiwały jej mniejsze kompetencje. W związku z tym na przykład nie dysponowała prawem nadawania tytułów naukowych. Przez cały okres funkcjonowania uczelni w dwudziestolecie międzywojennym władze starały się o uzyskanie pełni praw akademickich. Za pierwszy sukces można uznać nadanie dyplomowi ukończenia nauki rangi uniwersyteckiej. Reforma szkolnictwa wyższego z 1933 r. nie przyniosła oczekiwanych zmian statusu szkoły. Dopiero z końcem marca 1937 r., po spełnieniu wielu wymogów, Wyższe Studium Handlowe uznano za uczelnię akademicką. Ustawa weszła w życie 1 września 1938 r., a z nią nowa nazwa – Akademia Handlowa. Nadal jednak trwały prace nad pełną akademizacją, czyli możliwością przyznawania tytułu magistra. Starania u władz przyniosły oczekiwany skutek dopiero w lipcu 1939 r., niestety, z powodu wybuchu II wojny światowej nie rozpoczęto nowego roku akademickiego⁴⁷.

nej w Krakowie, Kraków 1965, s. 7; S. Bolland, Z. Żabiński, *Wyższe Studium Handlowe*, [w:] *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w ubiegłym półwieczu*, red. S. Bolland, Z. Żabiński, Kraków 1975, s. 11 i n.; *Krakowski Rocznik...*, op. cit., s. 60–61; *Sprawozdanie z pracy Instytutu Towaroznawczego Wyższego Studium Handlowego w Krakowie za czas od jego założenia 1 września 1924 do akademizacji uczelni 1 września 1938*, Kraków 1938, s. 6–7, 32, 34.

⁴⁴ Arnold Bolland obronił doktorat z nauk technicznych, a habilitację uzyskał w zakresie mikrochemii. Pracownik naukowy Politechniki Lwowskiej, Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 1924–1935 kierownik Instytutu Towaroznawczego Szkoły Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie. Dyrektor Wyższego Studium Handlowego w Krakowie w latach 1925–1938, a następnie pierwszy rektor Akademii Handlowej w Krakowie. Opublikował wiele prac naukowych z dziedziny towaroznawstwa, chemii, zagadnień społeczno-gospodarczych oraz kształcenia gospodarczego. W 1928 r. w uznaniu jego zasług na polu naukowym i organizacyjno-gospodarczym odznaczony został Krzyżem Komandorskim Orderu Polski Odrodzonej. M. Cichoń, *Wspomnienie o twórcach krakowskiej Akademii Ekonomicznej w 75-lecie jej powstania. Powstanie i rozwój towaroznawstwa 1924–2000. Materiały seminarium naukowego*, Kraków 1999, s. 10.

⁴⁵ Albin Żabiński, profesor prawa i wykładowca rachunkowości. Współtwórca Wyższego Studium Handlowego w Krakowie, wieloletni prorektor i rektor Akademii Handlowej w Krakowie, związany z nią do połowy XX w. J.M. Małecki, *Z prehistorii Akademii Ekonomicznej...*, op. cit., s. 123.

⁴⁶ T. Filar, *Wyższe Studium Handlowe 1925–1938*, [w:] *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, red. J.M. Małecki, Kraków 2000, s. 21–24.

⁴⁷ Pierwszy egzamin magisterski odbył się w październiku 1945 roku. K. Broński, *Akademia Handlowa 1938–1950*, [w:] *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, op. cit., s. 61–64.

Na uczelni prowadzono sześć kierunków studiów: ogólnohandlowy, towaroznawczy⁴⁸, orientalny, gospodarki samorządowej, skarbowo-celny i pedagogiczny. Ostatni dzielił się na dwa działy, towaroznawczy i rachunkowy. Słuchacze w murach Studium wszechstronne wykształcenie, zdobywali wiadomości z dziedziny handlu, ekonomii i prawa, wzbogacone nauczaniem języków obcych. Studenci II roku mogli kontynuować naukę w Studium Orientalnym, w którym kształcono przyszłych specjalistów w zakresie eksportu i importu. Nabywali wiedzę o specyfice handlu ze Wschodem oraz uczyli się m.in. języków tureckiego i arabskiego. Studia w Wyższym Studium Handlowym trwały trzy lata. Każdy rok akademicki stanowił odrębną całość, dlatego naukę można było zakończyć nawet po I lub II roku⁴⁹. Na I roku słuchacz zdobywał podstawową wiedzę handlową, w trakcie kolejnego roku wzbogacał ją o fachowe wiadomości zawodowe. Specjalizację podejmowano dopiero na III roku. Po odbyciu półrocznej praktyki i złożeniu pracy pisemnej odbywał się egzamin dyplomowy. Ukończenie całego trybu studiów umożliwiało rozpoczęcie samodzielnej pracy naukowej.

Studium prowadziło działalność doksztalającą w formie kursów oraz wykładów i prelekcji. Od 1930 r. organizowano roczne kursy dla absolwentów średnich szkół ogólnokształcących, a sześć lat później uruchomiono kurs pedagogiczny dla kandydatów na nauczycieli szkół zawodowych. Wszechnica była jedyną placówką w kraju kształcąca przyszłych nauczycieli towaroznawstwa. Prowadzono również cykle wykładów o tematyce gospodarczej. W latach 1926–1928 wydawano własny miesięcznik „Wiedza Handlowa”.

Krakowska placówka była jedną z czterech uczelni o profilu handlowym w Polsce⁵⁰. Pod względem liczby studentów stała tuż za szkołą warszawską, wyprzedzając lwowską i poznańską. W pierwszym roku naukę pobierało 222 studentów, w kolejnych latach już około tysiąca. Wśród krakowskich wszechnic lepszą frekwencją mógł poszczycić się jedynie Uniwersytet Jagielloński. Ustawicznie zwiększała się

⁴⁸ Mieczysław Mysona był wieloletnim nauczycielem w szkole handlowej oraz wykładowcą w Wyższej Szkole Handlowej, a następnie Akademii Handlowej, wybitnym profesorem, pionierem nauk towaroznawczych w Polsce. *Powstanie i rozwój towaroznawstwa 1924–2000. Materiały seminarium naukowego*. Kraków 1999, s. 10–11; M. Cichoń, op. cit., s. 10–12.

⁴⁹ Najważniejszymi przedmiotami na I roku były: organizacja handlu, towaroznawstwo ogólne, księgowość, arytmetyka handlowa, prawo handlowe, ekonomia, języki arabski i turecki dla początkujących. Na II roku prowadzono kontynuację niektórych przedmiotów, np. organizacji handlu, towaroznawstwa i nauki języków, ponadto dochodziła administracja społeczna handlu, skarbowość, samorządowe roboty publiczne. Rok III to przedmioty specjalistyczne, takie jak: inicjatywa handlowa i przemysłowa, statystyka, gospodarka transportowa. Poza przedmiotami obowiązkowymi były nadobowiązkowe i obieralne. *Działalność Wyższego Studium Handlowego w Krakowie dla życia społecznego i gospodarczego*, „Przegląd Kupiecki” 1926, nr 38–39, s. 15, 21, 16, 19; *Program Wyższego Studium Handlowego w Krakowie. Rok naukowy 1926/27*, Kraków 1927, s. 15–21.

⁵⁰ Poza uczelnią krakowską w Warszawie działała Szkoła Główna Handlowa, we Lwowie Wyższa Szkoła dla Handlu Zagranicznego, a w Poznaniu Wyższa Szkoła Handlowa. W łódzkiej Wolnej Wszechnicy Polskiej istniało Studium Handlowe.

liczba studentek. Kobiety stanowiły blisko 30% studiujących. Słuchacze Studium byli w przeważającej mierze wyznania rzymskokatolickiego, niespełna 10% mojżeszowego, niemal 3% greckokatolickiego, tyle samo ewangelickiego, jedna osoba prawosławnego (dane z roku akademickiego 1935/36). Zdobyte wykształcenie zapewniało absolwentom łatwe znalezienie zatrudnienia w instytucjach i przedsiębiorstwach państwowych i samorządowych, w przemyśle, handlu oraz w pozostałych działach gospodarki⁵¹.

Akademia Handlowa w ciągu kilkunastu lat działalności zyskała renomę i pozycję nie tylko wśród krakowskich, ale również krajowych uczelni. Świadczą o tym starania o pełną akademizację zakończone sukcesem. Niestety, prężny rozwój placówki został zahamowany przez niemiecką agresję na Polskę. Osiągnięcia w kształceniu specjalistów w dziedzinach dotychczas zaniedbanych stworzyły wspinałe podwaliny pod dalszą aktywność w okresie powojennym.

Szkoły zawodowe wraz z instytucjami gospodarczymi i stowarzyszeniami kupieckimi współpracowały w celu podniesienia poziomu oświaty handlowej oraz świadomości zawodowej środowiska kupieckiego. Przez szereg lat prowadzono akcje doksztalające drogą różnorodnych szkoleń. Na uwagę zasługuje działalność Wydziału Organizacji Pracy utworzonego przez Koło Naukowej Organizacji Pracy przy współdziale Izby Przemysłowo-Handlowej, Towarzystwa Technicznego, Muzeum Techniczno-Przemysłowego i Instytutu Psychotechnicznego. Wydział organizował kursy i prelekcje, które gromadziły od kilkudziesięciu do kilkuset uczestników. W trakcie warsztatów trwających niejednokrotnie kilka tygodni stosowano standardowe, ale również nowatorskie metody nauczania. Zajęcia prowadzili specjaliści z prezentowanej tematyki. W ramach szkoleń przygotowywano pracowników do zawodów, w których zapotrzebowanie na personel raptownie wzrastało. Starano się ściśle zintegrować tematykę i program z potrzebami rynku pracy⁵².

⁵¹ *Statystyka Polski*, Seria C, z. 56, *Statystyka szkolnictwa 1935/36*, Warszawa 1937, s. 56, 59; *Statystyka Miasta Krakowa 1936*, Kraków 1998, s. 160; S. Bolland, Z. Zabiński, *Wyższe Studium...*, op. cit., s. 13–16; S. Bolland, *Zarys historii...*, op. cit., s. 7; *Krakowski Rocznik...*, s. 60; M. Mysona, *Studentki Wyższego Studium Handlowego w Krakowie*, [w:] *Zatrudnienie kobiet w handlu na terenie miasta Krakowa*, red. L. Kozakówna, Kraków 1938, s. 116–121; *Program Wyższego...*, op. cit., s. 15–21; *Sprawozdanie z pracy...*, op. cit., s. 6–7; *Działalność Wyższego Studium Handlowego w Krakowie dla życia społecznego i gospodarczego*, „Przegląd Kupiecki” 1926, nr 38–39, s. 11; *Wyższe Studium Handlowe w Krakowie. Rok naukowy 2-gi. Sprawozdanie za rok 1926/1927*, Kraków 1927, s. 22, 60–61; *Jednoroczny Kursów dla Abiturientów szkół średnich ogólnokształcących*, „Przegląd Kupiecki” 1930, nr 36, s. 8; *Program wykładów WSH w Krakowie*, „Przegląd Kupiecki” 1931, nr 30, s. 12.

⁵² *Krakowski Rocznik...*, op. cit., s. 59–60; *Dwuletnia Szkoła...*, op. cit., s. 36; *Towarzystwo Szkoły Kupieckiej w Krakowie*, „Kupiec Polski” 1925, nr 12, s. 8; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy od 2 IV 1933–15 IV 1934*, „Kupiec Polski” 1934, nr 7, s. 8–9; *Program oświatowo-doksztalający KKK na rok 1935*, „Kupiec Polski” 1934, nr 23, s. 1–2; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 15 IV 1934–28 IV 1935*, „Kupiec Polski” 1935, nr 8, s. 6; *Pierwszy w Polsce kurs kształcenia akwizytorów, komiwojażerów, podróżujących i przedstawicieli*, „Przegląd Kupiecki” 1926, nr 27–28, s. 9; *Szkolenie akwizytorów*, „Przegląd Kupiecki” 1933, nr 21, s. 6–7.

W 1926 r. odbył się kurs na akwizytorów i komiwojażerów, w którym uczestniczyło 64 kandydatów. Chętni musieli być absolwentami gimnazjum i odbyć praktykę zawodową. Pedagodzy w trakcie zajęć i egzaminów sprawdzali ogólną inteligencję, szybkość reakcji i podejmowanych decyzji, tak ważne w zawodzie akwizytora⁵³. W latach 1927, 1931, 1935 organizowano, cieszące się wielkim zainteresowaniem, szkolenia urządzania wystaw sklepowych. W każdym z nich uczestniczyło kilkudziesięciu słuchaczy. Na zajęciach uczono zasad sztuki dekoracyjnej obowiązującej w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Zajęcia prowadzono w atrakcyjny sposób, ilustrowano je przezroczami. W 1931 r. w salonie firmy Philips przeprowadzono praktyczne pokazy racjonalnego oświetlenia wystaw. Wykłady prowadzili profesorowie Akademii Sztuk Pięknych, artyści plastycy, architekci, m.in. Henryk Biegeleisen, Henryk Uziembło, Ludwik Woytyczko, Ludwik Seifert, Wanda Telakowska, Czesław Knothe, Jerzy Struszkiewicz i Adam Dygat⁵⁴. Popularnymi warsztatami były Kurs umiejętności kupieckich (1935)⁵⁵ i Kurs umiejętności sprzedawania (1937). Ten ostatni prowadzili prof. Kazimierz Jabłowski i Stanisław Stantejski. Program szkolenia obejmował: organizację przedsiębiorstwa sklepowego, podstawowe zasady sprzedaży, przyjmowania należności za towar, reklamację, sprzedaż przez telefon i korespondencyjnie. W zajęciach uczestniczyło prawie 200 osób⁵⁶.

Dla podniesienia poziomu edukacji handlowej niebagatelne znaczenie miały urządzane odczyty, wykłady i pogadanki. Z roku na rok gromadziły coraz większą rzeszę uczniów, pomocników, praktykantów, jak również samych handlowców. Zazwyczaj pomysłodawcami, a zarazem organizatorami spotkań były instytucje gospodarcze – Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, szkoły zawodowe i zrzeszenia kupieckie, głównie Krakowska Kongregacja Kupiecka. Pogadanki prowadzili przedstawiciele najważniejszych miejscowych związków kupieckich, osoby zasiadające we władzach gospodarczych, przedstawiciele instytucji i urzędów. Tematykę odczytów stanowiły najważniejsze problemy trapiące handlowców, jak zagadnienia prawne, podatkowe, w tym reformy systemu fiskalnego, możliwości uzyskania ulg, prowadzenia poprawnej rachunkowości. Organizowano cykle prelekcji poruszające tradycyjne tematy, jak umiejętność sprzedawania i odpowiedniego przygotowania

⁵³ T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939*, Kraków 2003, s. 278–279; *Kurs kształcenia akwizytorów*, [w:] *Sprawozdanie z obrad publicznych oraz czynności Izby Handlowej i Przemysłowej w Krakowie za rok 1926*, Kraków 1927, s. 60–67.

⁵⁴ ANK, Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, IPHKr I 19. Protokół Komisji Połączonych Sekcji Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie z 4 II 1927 r., s. 11; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok sprawozdawczy 1931*, „Kupiec Polski” 1931, nr 10, s. 3; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 15 IV 1934–28 IV 1935*, „Kupiec Polski” 1935, nr 8, s. 6.

⁵⁵ *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 15 IV 1934–28 IV 1935*, „Kupiec Polski” 1935, nr 8, s. 6.

⁵⁶ *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 26 IV 1936–11 IV 1937*, „Kupiec Polski” 1937, nr 7, s. 12.

do zawodu. Dążono do popularyzowania nowoczesnych rozwiązań usprawniających zarządzanie przedsiębiorstwem. Uczono, jak właściwie kierować sklepem, racjonalizować pracę personelu, w innowacyjny sposób prowadzić sprzedaż i pozyskiwać klientów. Dużą wagę przykładano do stosowania zasad marketingu, przedstawiano zasady i psychologiczne znaczenie reklamy, inspirowano i pokazywano najnowsze rozwiązania, chociażby reklamy świetlne. Zajmowano się kwestiami nowoczesnych trendów kupieckich, takich jak wręczanie podarunków reklamowych. Popularnością cieszyły się pogadanki dotyczące sposobów estetycznego zmodernizowania sklepu i urządzenia wystaw sklepowych. Odczyty gromadziły nawet kilkuset słuchaczy⁵⁷.

W dwudziestoleciu międzywojennym szkolnictwo handlowe rozwijało się wyjątkowo prężnie. Godne uwagi było zróżnicowanie placówek edukacyjnych poszczególnych szczebli kształcenia. Pod koniec lat trzydziestych XX w. w mieście działała uczelnia handlowa, szkoły średnie przygotowujące kadry do pracy w zawodzie kupieckim i w administracji, ponadto placówki jednoroczne oraz doksztalcające. Niezwykle ważne było bogactwo i wszechstronność programów nauczania umożliwiających podjęcie pracy w wielu gałęziach gospodarki. Znaczna liczba szkół oraz organizowanych kursów i cykli prelekcji o tematyce ekonomicznej świadczy o wielkim zainteresowaniu, a zarazem zapotrzebowaniu na specjalistów w tej branży. Trudno ustalić, w jakim stopniu szkolnictwo handlowe wpłynęło na rozwój handlu, w jakim zaspokoilo potrzeby w dziale kupieckim, w jakim w administracji. Zapewne rzesza adeptów opuszczających rokrocznie krakowskie szkoły przyczyniała się do podniesienia poziomu handlu. Starano się wykształcić nie tylko pracowników najemnych, ale również przyszłych samodzielnych kupców. Szczególnie popularne były placówki doksztalcające, gdyż umożliwiały łączenie pracy zawodowej z uczęszczaniem na zajęcia wieczorowe. Szkoły przyciągały chętnych spoza miasta, a nawet województwa, co świadczy o wysokim poziomie kupieckiej oświaty w podwawelskim grodzie. Przesadą nie będzie określenie Krakowa centrum kształcenia kupieckiego w regionie. Krakowskie szkoły handlowe mogły poszczycić się gronem wybitnych pedagogów, które tworzyli profesorowie wyższych uczelni i renomowanych gimnazjów, szkoły przemysłowej, poza tym pracownicy instytucji gospodarczych. Ci w pełni oddani pracy dydaktycznej nauczyciele, oprócz zasadni-

⁵⁷ ANK, Akta Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej, AKK 6. Księga protokołów posiedzeń Kongregacji Kupieckiej Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa od 20 I 1901 do 29 V 1926 r. Sprawozdanie z posiedzenia Rady z 18 I 1923 r., brak paginacji; *Sprawozdanie Generalnego Sekretarza z działalności Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok 1927*, „Świat Kupiecki” 1928, nr 19, s. 351; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 10 IV 1932–2 IV 1933*, „Kupiec Polski” 1933, nr 7, s. 6; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy od 2 IV 1933–15 IV 1934*, „Kupiec Polski” 1934, nr 7, s. 8–9; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 15 IV 1934–28 IV 1935*, „Kupiec Polski” 1935, nr 8, s. 6; *Sprawozdanie Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok sprawozdawczy od 23 kwietnia 1938 do 23 kwietnia 1939*, „Kupiec Polski” 1939, nr 7, s. 23.

czej służby pedagogicznej i wychowawczej, niejednokrotnie prowadzili działalność naukowo-badawczą i wydawniczą. Na szczególną uwagę zasługuje fakt wielkiego zaangażowania lokalnych środowisk gospodarczych w kształtowanie systemu edukacji zawodowej. Przejawiało się to w bezinteresownej pracy organizacyjnej i dydaktycznej kupców oraz udzielaniu pomocy finansowej placówkom oświatowym. Dyrekcje szkół współpracowały z władzami krakowskich stowarzyszeń handlowych oraz właścicielami miejscowych sklepów, chcąc ułatwić młodzieży podjęcie praktyk, a następnie znalezienie intratnej pracy.